

Maticsák Sándor:
A magyar nyelv eredete és rokonsága.
Gondolat Kiadó, Budapest, 2020. 590 o.

Fontos és időszerű könyvet írt Maticsák Sándor, a Debreceni Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének professzora. Manapság, amikor a hun rokonság gondolata az általános iskolai és gimnáziumi tankönyvekben is felbukkan, feltétlenül szükség van a színvonalas tudományos ismeretterjesztésre.

A szerző az ilyen és hasonló tévhiteket szeretné eloszlatni, és ennek érdekében tudományos módszerekkel mutatja be a magyar nyelv eredetét és rokonságát. Hasonló szándék vezette Zsirai Miklóst is, amikor több mint nyolcvan éve megjelentette *Finnugor rokonságunk* c. művét. Zsirai korszakalkotó könyvét 1978-ban Hajdú Péter – Domokos Péter *Uráli nyelvrokonsaink* c. egyetemi tankönyve követte. A rendszerváltás után jelent meg a *Finnugor kalauz* c. kötet (1998 és 2001). Ebben a szerkesztő, Csepregi Márta huszonkét szerző munkáját koordinálta. A Finnugor Nép III. Világkongresszusára jelent meg a *Nyelvrokonsaink* c., Nanovfszky György által szerkesztett sokszerzős kötet. Ez az uráli népek történetének, irodalmának és maguknak a nyelveknek bemutatása mellett több írásban és dokumentumban ismerteti a nemzetközi finnugor mozgalom addigi történetét.

Az uráli és finnugor nyelvtudomány művelői már régóta küzdenek a délibábos nyelvrokonítási nézetek ellen. Ennek újabb terméséből szeretném megemlíteni *A nyelvrokonságról* c. kötetet (2010, főszerkesztő Honti László), amelyben hat hazai és kilenc külföldi szerző veszi fel a harcot a tudománytalan elképzelésekkel. Nem sokkal később Honti László (*Anyanyelvünk atyafiságáról és a nyelvrokonság ismérveiről*, 2012) közel háromszáz oldalas könyvben mutatta be a történeti-összehasonlító nyelvtudomány módszereit, és cáfolta az egyre szaporodó téves elméleteket.

Maticsák Sándor könyvének egyik legnagyobb érdeme, hogy összekapcsolta a naiv, tudománytalan elméletek cáfolatát a finnugor nyelvrokonság bizonyítékainak teljességre törekvő felsorolásával, továbbá a rokon nyelvek és népek bemutatásával. És szól fontos őstörténeti kérdésekről is. Vagyis tulajdonképpen egy uráli nyelvészeti enciklopédiát alkotott, amelyben minden lényeges kérdéstről szó esik, vagy legalább útmutatást kap az olvasó, hol tud utánanézni az őt érdeklő részletkérdésnek. A szerző (talán némi iróniával) „nyelvészeti-őstörténeti svédasztal”-nak (10)

Nyelvtudományi Közlemények 117: 438–448.

DOI: 10.15776/NyK.2021.117.16

nevezi művét. Végül is elfogadhatjuk ezt a meghatározást, ha egy olyan svédasztalra gondolunk, amin minden megtalálható, többféle hideg és meleg előétel, különböző húsokból készült főételek, sokféle utóétel és desszert, és persze a kávé és a konyak.

Komolyra fordítva a szót, mielőtt a mű részletes ismertetésébe kezdenék, egy fontos dologra szeretném felhívni a figyelmet. Ez pedig a szerző hallatlan didaktikai érzéke. Ezen persze sokéves tanári pályája ismeretében nem kell csodálkozni, engem mégis lenyűgözött az a mód, ahogy lépésről lépésre haladva felépíti gondolatmenetét. Érvelése világos és logikus, könnyen követhető, megállapításai egyértelműek. Remélem, hogy ismertetésemben sikerül hűen követnem a szerző logikáját és példákkal illusztrálnom a mű pozitív vonásait.

A rövid *Előszó* (9–11) egyrészt a szerző motivációjáról szól, másrészt utalásszerűen felveti a mű legfontosabb témáit. Azt hiszem, mindennél többet mond a szerző mentalitásáról, ha idézem az előszó utolsó mondatait: „A nyelvészet nem ítélkezik. Könyvemben azokat a tudományos módszereket mutatom be, amelyekkel kétséget kizáróan igazolni lehet, hogy a magyar nyelv (nem a nép, hanem a nyelv!) finnugor eredetű. A többi az olvasókon múlik” (11).

Az első fejezet (*A magyar nyelv helye a világ nyelvei között*, 13–28) az egész mű nyelvészeti alapvetése. Először felteszi a kérdést: *Kis nyelv-e a magyar?* Meggyőzően, számadatokkal bizonyítja, hogy erre a kérdésre tagadó választ kell adni. Sokak szemében mégis alacsony anyanyelvünk presztízse, és egyesek közülünk talán ezért keresnek dicső rokonságot. A fejezet további részeiben a nyelvek tipológiai rokonságáról, majd a nyelvek eredet szerinti rokonságáról van szó. A fejezet **1.3.** pontjának bevezetéséből ugyan kihámozható, hogy mi is az a nyelvrokonság és az alapnyelv, de adhatott volna a szerző egy rövid definíciót mindkét fogalomról. Ebben a pontban található a fontosabb nyelvcsaládok bemutatása is. A könyv egésze szempontjából az **1.4.** pont alábbi két megállapítása a legfontosabb ebben a fejezetben: „*Az egyazon genealógiai osztályba (nyelvcsaládba) tartozó nyelvek általában ugyanabba a tipológiai kategóriába sorolhatók.*” Illetve „*Az egyazon tipológiai osztályba tartozó nyelvek nem feltétlenül sorolhatók ugyanabba a genetikai kategóriába*”

¹ A szerző később is többször hangsúlyozza, hogy megállapításai a nyelvek (nem pedig a népek) rokonságára vonatkoznak. Ez azért fontos, mert az ellentábor gyakran hangsúlyozza, hogy a finnugristák keverik a nyelvet és a népet, holott éppen ők teszik ezt.

(27). Tehát nem állíthatjuk, hogy olyan tipológiaiilag hasonló nyelvek, mint a török, a sumér, a japán, a koreai, a baszk pusztán ezen az alapon rokonai lennének a magyarnak.

A második fejezet már címében (*Nép és nyelv nem azonos*, 29–58) közli legfontosabb mondanivalóját, amit a fejezet első mondataiban újra hangsúlyoz a szerző: „A téves rokonságelméletek születésének leggyakoribb oka a nép és a nyelv kategóriáinak összemosása. Amikor a nyelvek rokonságáról beszélünk, az első és egyben legfontosabb feladatunk annak tudatosítása, hogy nép és nyelv nem (szükségszerűen) azonos. A nyelvnek eredete van, a népnek eredetei” (29). A 2.1. pont további részében a népnevek kérdését tisztázza a szerző. Szól a magyarok régi elnevezéseiről, megadja belső és külső elnevezésünk etimológiáját. A 2.2. pont (*Nyelvészet és régészet*) bemutatja a finnugor és az ősmagyar régészet legfontosabb és legújabb eredményeit. A 2.3. pont (*Nyelvészet és genetika*) az archeogenetikáról (vagyis a genetika őstörténeti alkalmazásáról) szól. A szerző erős és megalapozott bírálatban részesíti a genetikai vizsgálatokból levont merész következtetéseket. A fejezetet záró megállapításával teljes mértékben egyetérthetünk: „A géneket nem tudjuk nyelvekhez kötni, „hun” (és egyéb) gének nincsenek, tehát a részben keleti (ázsiai) genetikai jellegből semmiképpen nem következik a finnugor nyelvrokonság cáfolata. Sajnos a mai magyar közvéleményben ez nem tudatosul, sokan csak a finnugor rokonság bukását látják a genetikai kutatások eddigi eredményeiben” (58).

Teljesen logikus, hogy a magyar közvéleménnyel kapcsolatos, idézett megállapítást egy olyan fejezet követi (*A magyar nyelv rokonításának objektív és szubjektív problémái*, 59–74), amelyikben éppen a közvélemény játssza a főszerepet. A harmadik fejezet első pontjában a szerző felteszi a kérdést: *Ha nem értem, nem rokon?* És válaszol is rá. Megmutatja, hogy minél rövidebb ideje távolodtak el a rokon nyelvek egymástól, annál inkább megértik egymást beszélőik. És ez természetesen fordítva is igaz. Az lenne tehát a meglepő, ha négyezer éves különélés után még megértenénk a finneket, amikor a 800 éve írt Halotti Beszédet is nehezen értjük. A fejezet második pontjában (*A nyelvrokonítás nyelven kívüli mozgatórugói*) arról van szó, hogy sokan érzelmi okokból utasítják el a finnugor nyelvrokonság gondolatát. Attól sem riadnak vissza, hogy politikai szándékokkal vádolják meg a finnugristákat (Habsburg- és kommunista bérencek egyszerre), és hogy hamis bizonyítékokkal álljanak elő (Trefort-idézet). A délibábos elméletek hívei számára nem léteznek tények és bizonyítékok, ők egyszerűen hisznek valamelyik megalapozatlan

elméletben (vagy egyszerre többben is). Nekem is mondták már óbudai nyugdíjas hölgyek, hogy „mi, magyarok nem jöttünk sehonnan, mindig is itt éltünk”.

A könyv első három fejezete tulajdonképpen megalapozza a következő három fejezetet, felvértezi a figyelmes olvasót a szükséges módszertani és háttérismeretekkel. A negyedik fejezet (*Nem finnugor teóriák a magyar nyelv eredetére*, 75–158) logikusan követi az előzőt, bemutatva néhány érdekesebb alternatív rokonítási elméletet. Jó ötlet volt e fejezet beillesztése, így az olvasók saját szemükkel győződhetnek meg arról, micsoda légből kapott, fantasztikus ötletekkel rukkolnak elő az alternatív elméletek hívei. És van belőlük (az elméletekből) bőven: a szerző Zsirai Miklós nyomán 39 nyelvet sorol fel (122), amelyekkel rokonság gyanújába keverték anyanyelvünket.

A legrégebbi és napjainkban is újraéledő a hun rokonság téveszméje. Ebben az esetben nyelvrokonságról persze nem beszélhetünk, hiszen a hunok nyelvéből csak néhány szó maradt fenn. Ezek alapján még azt sem lehet megállapítani, hogy nyelvük az iráni vagy a török nyelvek közé tartozott. Egy lelkes hívő ezért közzétette az interneten egy nem létező kólostorból származó nem létező kódex anyagát, amely a magyar szavakhoz nagyon hasonló állítólagos hun szavakat tartalmaz (89). Maticsák ebben az esetben is jó tanár módjára járt el: elmondja, amit a hunokról és Attiláról tudni kell, továbbá áttekinti, hogyan jelenik meg a hun rokonság témája középkori krónikáinkban, a magyar irodalomban egészen a mai szoborállításig. És végül világosan és érthetően megmagyarázza, miért nem vagyunk hunok (91).

Ugyanilyen jól követhető okfejtéssel adja elő a szkíta (szittya), a héber és a sumér rokonság elméletét. Fontosságának megfelelően foglalkozik a magyar–török rokonítás kérdésével, kitér az urál–altaji nyelvrokonság kérdésre és a honfoglalás előtti magyar–török kapcsolatokra. És szó van persze az „ugor–török háborúról” is. *Egyéb rokonítási kísérletek* cím alatt röviden bemutatja és cáfolja az angol, az egyiptomi, az etruszk, a görög, a japán, a kelta, a kínai, a latin és a német nyelvvel való rokonítási kísérleteket is.

De ez még mind semmi! A hab a tortán a **4.8.** pont (*A magyar mint ősnyelv*). Az itt említett szerzőktől megtudjuk, hogy a magyar a világ legősibb nyelve, minden mai nyelv őse, és ezek után természetes, hogy Jézus Krisztus is magyar volt. Szó van még a gyöknyelvészetről és az Arvisura-legendáról is. A fejezetet *A rovásírás*-ról szóló rész zárja. Ennek a témakörnek nem sok köze van a magyar nyelv eredetéhez és rokonságá-

hoz, bár vannak halvány őstörténeti vonatkozásai. Talán ezek miatt tárgyalja itt a szerző.

A könyv legterjedelmesebb fejezete az ötödik (*Uráli (finnugor és szamojéd) népek és nyelvek*, 159–327).² A szerző bizonyára elgondolkodott azon, hogy az ismertetendő nyelvek és népek listájának összeállításakor milyen kritériumokat alkalmazzon. Gondolatmenetét nem osztja meg az olvasóval, ezért némi csodálkozással tapasztaltam, hogy a svédországi Tornio-völgyben beszélt finn nyelvjárást (meänkieli), a norvégiai finn nyelvjárást (kvén), továbbá az észti nyelv két nyelvjárását (szetu és vöru) külön felvette a bemutatandó népek és nyelvek sorába, a kilenc lapp nyelvet és a karjalai nyelv sokak által önállónak tekintett négy nyelvjárását (északi, aunuszi, lúd és tveri) viszont egy nyelvnek tekintette. Tekinthetjük ezt a kis következetlenséget szépséghibának is. Így a szerző összesen 24 uráli nyelvet különböztet meg, köztük két évszázadok óta kihalt nyelvet, a merját és a muromát is.

Az élő nyelveket bemutató részek azonos (és logikus) felépítésűek: lakóhely, politikai státusz, földrajzi viszonyok, települések, vizek. Lélekszám a 2010-es népszámlálási adatok alapján (újabbak nincsenek), a népesség földrajzi megoszlása és az anyanyelvhasználat foka. Következik népnevek magyarázata, majd rövid történelmük, különös tekintettel a mai kulturális és politikai viszonyokra. Ezt követi a nyelv, esetleg nyelvjárások bemutatása, a hangrendszer, a főnév- és igeragozás vázlata és rövid szövegmutatvány, magyar fordítással. Az írásbeliség rövid történetét, amelyben általában külön bekezdést szentel a szerző a tárgyalt nyelv bibliafordításainak, két irodalomjegyzék követi. Az egyik a nyelvről, kultúráról és történelemről szóló szakirodalmat, a másik az illető nyelv fontosabb szótárainak felsorolását tartalmazza. Így egy-egy nyelvre és népre 10-11 oldal jut, ami nem sok, de arra elég, hogy a legfontosabb információkat közölje, és segítséget adjon a további tájékozódáshoz.

A fejezet végén a szerző külön pontban tárgyalja az oroszországi uráli népek és nyelvek helyzetét. Pontos statisztikai adatokkal tárja fel a lehangozó demográfiai képet: 1989-től 2010-ig az uráli népek lélekszáma 30%-kal csökkent. Ez különösen szomorú, ha figyelembe vesszük, hogy egyes török, kaukázusi és mandzsu-tunguz népek lélekszáma 2002 és 2010 között

² Talán szörszálhasogatásnak tűnik, de számomra logikusabbnak tűnt volna, ha a téves elméletek cáfolata után a nyelvrokonság bizonyítékai kerültek volna sorra. A sorrendnek persze nincs különösebb jelentősége, az olvasó tetszése szerinti sorrendben olvashatja a könyvet.

jelentős mértékben növekedett (321). Ennél is szomorúbb, hogy a finn-ugor népesség egyre kisebb arányban ismeri, beszéli anyanyelvét. A beszélők aránya minden uráli nép körében csökkent, van, ahol több mint 20%-kal. Lehangelő következtetéseit a szerző így foglalja össze: „... oroszországi nyelvrokonaink sanyarú körülmények között, a nyelvelhálástól fenyegetve élik mindennapjaikat, a kisebbségi lét-nemlét határán egyensúlyozva. Nyelvi presztízszük gyenge, és még tovább csökken. A tanulás és a városiasodás paradox módon voltaképpen eloroszosodást jelent, anyanyelvük visszaszorul a kis falvak közösségeibe, sorvadó ősi hitviláguk megreked lakóterületük határain. Mindezt megterhelik az arktikus viszonyokból adódó mentális problémák és a szibériai környezet-szennyezés. Pozitív változást az iskolarendszer átalakítása, a valós nyelvi jogok biztosítása, a nyelvi presztízs felemelése, a nyelvi tervezés előtérbe helyezése jelenthetne” (327). A diagnózis helyes, de sajnos kevés remény van arra, hogy az utolsó mondatban felsorolt változások valaha is megvalósulnának. Ehhez döntő fordulatra lenne szükség a hivatalos szervek szándékaiban és magatartásában.

Aligha vitatható, hogy a kitűzött cél szempontjából a könyv hatodik fejezete (*A nyelvrokonság bizonyítékai*, 329–430) a legfontosabb. Ebben azokat a nyelvi tényeket, nyelvek közötti egyezéseket sorolja fel a szerző, amelyek csak egy módon magyarázhatók, a közös eredet, a nyelvrokonság feltevésével.

A bizonyítékok bemutatását a szókészlettel kezdi. Itt fő forrása a Rédei Károly szerkesztette *Uralisches etymologisches Wörterbuch*, amelyből Bátori István vezetésével elektronikus adatbázis (UEDb) is készült. Ez elérhető az interneten a következő címen: uralothek.uni-koblenz.de:8080/Uralothek/pdom/basis.html, valamint a Nyelvtudományi Intézet szerverén is: uraloteka.nytud.hu. Később az adatbázisból a Nyelvtudományi Intézetben készült egy tartalmilag lényegében azonos, de külső megjelenésében eltérő változat is, az Uralonet. Ennek elérhetősége: www.uralonet.nytud.hu

A 6.1. pontban (*Az alapnyelvi szókészlet*, 329–345) a szerző szemléletes példák segítségével szól a szavak életéről, a jelentésváltozásokról. Ezt követi a magyarban fennmaradt 704 ősi eredetű szó jelentéstani csoportokba osztott felsorolása. Ez a csoportosítás képet ad az alapnyelvet beszélő közösség életmódjáról, műveltségéről, szellemi színvonaláról.

A 6.2. pont az alapnyelvi szófajokat mutatja be. „A névutó kategóriája az alapnyelvben még éppen csak fejlődésnek indult (később, az egyes nyelvekben terebélyes rendszer jött létre)” – írja a szerző (345). Ehhez

annyit tehetnénk hozzá, biztosak lehetünk abban, hogy az alapnyelvben már voltak névutók, csak éppen nem tudjuk őket rekonstruálni.

A következő pont (6.3.) a szabályos hangmegfelelésekről szól. Tudjuk, hogy ez a legfontosabb fogalom az összehasonlító hangtanban. Indokolt tehát részletes tárgyalása, valamint az is, hogy a szerző germán, újlatin, szláv és török példákat hoz fel, hiszen ebből láthatja az olvasó, hogy itt egy általános módszertani elvről van szó, nem pedig holmi finnugrista trükkéről.

A hangtani bizonyítékok tárgyalása (6.4.) a szakirodalomban szokásos módon történik: mássalhangzók (szó eleji és szó belseji helyzet), magánhangzók (az első szótagban, nem első szótagban). Ebben a pontban a szerző megbízhatóan mutatja be az összehasonlító uráli/finnugor hangtan időtállóan bizonyult, jól megalapozott eredményeit. Külön megemlíten-dő, hogy a hangváltozások bemutatásakor nem takarékoskodik a példák-kal, és szemléletes ábrákon mutatja be az alapnyelvi hangok magyar foly-tatóit, beleértve a 368. és a 382–384. lapokon található összefoglaló táb-lázatokat is. Alábbi, részletkérdésekre vonatkozó megjegyzéseim nem be-folyásolják a hangtani fejezetről bennem kialakult pozitív képet.

A 353. lapon található táblázat egy oszlopban ábrázolja a 8 alapnyelvi réshangot. Szemléletesebb lett volna három részre osztani ezt a csoportot: szibilánsok (*s, š, ś*), félhangzók (*w, j*) és zöngés réshangok (*δ, ḍ, γ*). A szöveges részben a szerző is ezt a csoportosítást alkalmazza, bár szá-momra kicsit furesán hangzik, hogy „*Egyéb, gyakori réshangok*” és „*Egyéb, ritka réshangok*” elnevezéssel látja el a két utóbbi csoportot (371 és 374).

Ugyanott a cím 1) NAZÁLISOK. Ehelyett 6.4.1.1. NAZÁLISOK lenne a helyes.

365. l. A szó belseji hosszú zárhangok tulajdonképpen nem hosszúk, a zár felpattanása előtt van egy rövid szünet, ezt érzékeljük hosszúságnak. Ez a szünet tűnik el a magyarban és néhány más rokon nyelvben.

371. l. A szó belseji -s-nek a magyarból el kellett volna tűnnie. A *fészek* és a *vész* esetében a közvetlen előzmény *-ś- lehetett,³ ami azután szabályosan depalatalizálódott. Az *íz* esetében is lehetséges a palatális előzmény, de az is lehet, hogy egy fonotaktikai szabály akadályozta meg a lekopást.⁴

³ Ez eredeti *-s-ből palatalizálódott a hangkörnyezet hatására.

⁴ Vagyis az ősmagyarban sem léteztek egy magánhangzóból álló főnevek.

376. l. Téves az a megállapítás, hogy a szókezdő affrikáták a permi nyelvekben gyakran zöngésültek. Az esetek többségében zöngétlenek maradtak, csak egy-két példa van a zöngésülésre.

379. l. Nem mondanám, hogy a mássalhangzók szóbelseji helyzetben „szabadon kombinálódhattak”, hiszen a matematikailag lehetséges -CC- kapcsolatoknak csak az ötödrésze van példa. Ugyanitt azt olvassuk, hogy „A magyar folytatásokban kevés szabályszerűséget lehet felfedezni.” Ez így aligha helyes. A szerző példái közt szereplő -k- elemű hangkapcsolatokból a -k- szabályosan lekopott, az -*ńć*- kapcsolat szabályosan denazalizálódott és zöngésült stb.

386. l. Az alapnyelvi magánhangzók táblázatából úgy tűnik, mintha *ē* és *e* is lett volna a fonémarendszerben. Valójában arról van szó, hogy Rédei Károly az UEW-be vagylagosan vette fel ezt a két magánhangzót.

Az alaktani bizonyítékokat felsoroló 6.5. pontban a következő témákat tárgyalja a szerző: névszóragozás, számjelölés, birtokos személyragok, az igeragozásból a mód- és időjelek és a személyragok, végül ősi képzőink. Az itt előadott ismeretek ugyanolyan megalapozottak és a kutatók körében általánosan elfogadottak, mint a hangtani részben. Bemutatja az alapnyelvi esetragozást, szól a magyar esetragok és számjelek eredetéről stb.

Úgy véli (395. l. láb.), hogy a permi nyelvekben a genitivus ragja eszközhatározóvá értékelődött át. Valóban van ilyen nézet, de a témával foglalkozó kutatók többsége inkább az eredeti locativusból származtatja ezt az esetragot.

A fejezet végén (424–430) 10 ősi névszóképzőt és 7 igeképzőt sorol fel, a velük képzett, mára már elhomályosodott képzésekkel. Vagyis nemcsak ragozási, hanem képzőrendszerünk is ősi eredetű. Még nyilvánvalóbb lett volna ez a következtetés, ha a képzők rekonstruált alapnyelvi alakját is megadta volna. Tehát: -g < *-*ŋk*, -k < *-*kk* stb.

A hetedik fejezet az *Őshazaelméletek* címet viseli (431–462). Ebben Wiedemanntól Veres Péterig, időben 1838-tól 2000-ig mutatja be az uráli/finnugor őshaza helyéről kialakított változatos elméleteket. A szerző korrekt módon ismerteti az egyes feltevéseket, felsorolja a mellettük és ellenük szóló érveket, de óvatosan fogalmaz, nem közli nyíltan, melyik elméletet tartja a leginkább elfogadhatónak. Egy zárójeles félmondata alapján (451) talán mégis az Urál-vidéki őshaza felé hajlik, hiszen ebből a feltevésből kiindulva mutatja be a magyarság vándorlását az Uráltól a Kárpátokig a 7.8. pontban (451–462).

A nyolcadik fejezet (*A finnugor nyelvtudomány rövid története*, 463–472) kisebb csalódást okozott. Nem tudom, milyen meggondolásból lett ez a fejezet ilyen rövid és kiegyensúlyozatlan. Az előfutárok még jól jártak, a XIX. század előtti sejtések, kísérletek hat lapot kaptak, Sajnovics és Gyarmathy is megkapja a nekik járó elismerést. Ezek után a XIX. századi magyar finnugrisztikára négy és fél sor jut, annak is fele az „ugor–török háborúra”. Jobban jártak a korabeli finnek, nekik egy egész lap jutott, és többükről (Castrén, Ahlqvist, Genetz, Donner) érdemi információt és értékelést is kapunk. Idekerült egy rövid bekezdés Reguly Antalról, amihez kénytelen vagyok kommentárt fűzni. A szerző ezt írja: „Jellemző párhuzam, hogy míg őt [Castrént] hazaérkezése után szinte hősként tisztelték, és tanszéket hoztak létre neki, addig hazánkban az ugyancsak tragikusan korán meghalt Reguly Antal (1819–1858) szibériai gyűjtése visszhang és komoly elismerés nélkül maradt” (469). A szerző ugyanolyan jól tudja, mint én, hogy Reguly életében nem publikált semmit az általa gyűjtött értékes anyagból, tehát nem is lehetett visszhangja a ládájában porosodó kéziratoknak. Az összehasonlításból úgy tűnik, mintha Regulynak itthon semmiféle elismerésben nem lett volna része. Ez a feltevés nem helytálló: még Oroszországban volt, amikor az MTA levelező tagjává választották, jelentős anyagi eredménnyel járó országos gyűjtést indítottak javára, hazaérkezése után pedig az Egyetemi Könyvtár főkönyvtárosaként volt biztos állása.

A finn kitérő után mindjárt az 1950-es évek következnek. Az igazán jelentős magyar (Munkácsi, Pápay, Fokos, Beke) és finn gyűjtőkről (Karjalainen, Paasonen, Wichmann, Kannisto) egy szót sem ejt a szerző. Pedig ezek a gyűjtők kihalóban lévő népek pótolhatatlan kulturális és szellemi kincseit őrizték meg az utókor számára.

Meghökkenő volt számomra az a kijelentés, hogy a két világháború között „e tudományterület szekere kátyúba jutott” (470). Nem tudom pontosan, mit ért a szerző az alatt, hogy „kátyúba jutott”, azt azonban elismerem, hogy az említett időszak egzisztenciálisan igen nehéz volt. A fiatalabb olvasók kedvéért mégis idemásolom azt a listát, amit Zsirai Miklós állított össze 1937-ben a fiatal magyar finnugristákról: Beke Ödön, Fazekas Jenő, Fokos Dávid, Györke József, Juhász Jenő, Kertész Manó, Klemm Antal, Lakó György, N. Sebestyén Irén. Ha ehhez még hozzávesszük az idősebbeket (Színnyei, Munkácsi, Pápay, Zsirai) és a még fiatalabbakat (Kálmán Béla, Hajdú Péter), akkor talán kiegyensúlyozottabbá válik a kép. Sajnálom az utóbbi megjegyzéseimet, amelyek egyébként egyáltalán nem csökkentik Maticsák Sándor könyvének érté-

két, de úgy gondolom, nem helyes sem alulértékelni, sem túlértékelni magunkat.

A könyv jelentős részét teszi ki a kiszolgáló apparátus (473–590). A *Nyelvek* (473–478) c. lista a műben előforduló nyelveket és nyelvcsaládokat sorolja fel betűrendben, megadva róluk a fontosabb információkat (hova tartozik, hol beszélik, élő vagy holt nyelv stb.).

A *Helyek* (479–492) c. fejezetben „...a kötetben előforduló finnugor, szamojéd és magyar vonatkozású helynevek szerepelnek”. Itt említtem meg, hogy a listában található a Krasznojarszki határterület (Красноярский край) és a Permi határterület (Пермский край) elnevezés. Szerintem ezekben az esetekben a magyar fordítás téves, a край (= kraj) főnév jelentése egyrészt ’vidék’, másrészt ’széle, határa’ valaminek. De a közigazgatási egység elnevezésének semmi köze az országhatárhoz. Tehát Permi vidék vagy Permi terület lenne a helyes magyar fordítás.

Az *Ember*ek (493–512) a könyvben említett utazók, tudósok, uralkodók, kulturális személyiségek nevét és fontosabb adatait tartalmazza. Ebben a listában csak elhunyt személyek szerepelnek, néhányan azok közül is, akiknek nevét a tudománytörténeti fejezetből hiányoltam.

A *Nyelvészeti alafogalmak* (513–516) c. fejezet szükségessége aligha vitatható. Utána be lehetett volna illeszteni egy táblázatot a hangjelölésről, hiszen különösen a hatodik fejezetben sok olyan betű és mellékjel szerepel, amelyek a nagyközönség számára ismeretlenek. A szerző időnként főleg lábjegyzetben megmagyarázza egyes betűk hangértékét, de ezek az alkalmi magyarázatok nem pótolják az említett táblázatot.

Lenyűgöző terjedelmű a könyv irodalomjegyzéke (517–568), becslésem szerint legalább 1200 tételt tartalmaz. Sajnos a szerző a jegyzékbe nem vette fel a szövegkiadványokat. Így azok az egyes nyelveket bemutató szakaszok végén sem szerepelnek. Talán úgy gondolta, hogy a nyelvjárási szövegek inkább a folklorisztikához tartoznak.

A *Rövidítésjegyzéket az Ábrák és térképek jegyzéke* követi, és a gazdag tartalmú névmutató (573–590) zárja a könyvet.

A kötetet 18 szövegközi térkép egészíti ki. A szépen megrajzolt térképek sajnos nem eléggé informatívak, hiszen csak hozzávetőlegesen állapítható meg belőlük az egyes népek lakóhelye, mert azokat a közigazgatási egységeket ábrázolják, amelyekben az illető nép többsége él, de nem tüntetik fel, hogy ezen belül pontosan hol is élnek. Például a 200. lapon látható a Karjalai Köztársaság térképe. A köztársaság területe 172 400 km². Hogy ezen a nagy területen pontosan hol él a 45 600 karjalai, az a térképről nem derül ki.

A könyv formai oldalával kapcsolatban szólni kell még a lábjegyzetekről. A szerző nyilvánvalóan vonzódik a lábjegyzetekhez. Ezt az előszóban meg is indokolja: „A nyelvtörténeti folyamatok bemutatásához sok adatra van szükségünk, a könnyebb olvashatóság érdekében ezeket, ahol tehetem, lábjegyzetben közlöm” (10). Nemcsak a nyelvi adatokat, hanem sok más információt is lábjegyzetekben helyez el a szerző. Így a lábjegyzetek száma talán az ezret is eléri. Ez pontosan azért nem állapítható meg, mert minden fejezetben újrakezdődik a lábjegyzetek számozása. Nekem a lábjegyzetek száma egy kissé soknak tűnik, de meg lehet szokni. Mindenesetre a lábjegyzetekben olvasható információk és a kiszolgáló apparátus tovább erősítik a mű enciklopédikus jellegét.

Az eddigieket összefoglalva, újra fel kell hívnom a figyelmet a többször emlegetett logikus, didaktikailag jól felépített gondolatmenetre. További érdeme a könyvnek az egyszerű és világos nyelv, a feleslegesen bonyolult beszédmód és az idegen szavakkal terhelt tudományos stílus kerülése. Azt azért nem mondanám, hogy könnyű olvasmány, és persze kell némi szellemi erőfeszítés a mondanivaló megértéséhez. Úgy gondolom, hogy ez a könyv maximális mértékben teljesíti a címében vállalt feladatot, szinte mindent elmond a magyar nyelv eredetéről és rokonságáról, és még sok minden másról is. Nemcsak a nyelvrokonság iránt érdeklődők forgathatják haszonnal, egyetemi tankönyvnek is kiválóan megfelel, sőt leendő kutatók is használhatják, amikor kutatási témát keresnek maguknak. Évekkel ezelőtt Piliscsabán a Pázmányon egy kolléganő „homályoszlátónak” nevezte a magyar szakosoknak tartott finnugor tárgyú órákat. Úgy gondolom, hogy ma aligha találhatnánk jobb „homályoszlátót” Matcsák Sándor könyvénel.

CSÚCS SÁNDOR